

1930 İSTANBUL BELEDİYE SEÇİMLERİ

AHMET GÜLEN*

Z

Türkiye’de çok partili hayata geçişle beraber dinamiklik kazanan seçim müessesesi 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde ayrı bir nitelik kazanmıştır. 1930 belediye seçimleri günümüzdeki gibi doğrudan belediye başkanının halkın oylarıyla belirlendiği bir seçim değildir; ancak belediye meclis adayları için yapılan bir seçim olarak önemli niteliklere sahiptir. İlk defa tek dereceli yapılan ve aynı zamanda kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınan bu seçimlerin bir başka önemli özelliği Cumhuriyet Dönemi’nde ilk kez bir muhalefet partisinin iştirak etmesidir. Temel olarak ekonomik şartlardan ve aynı zamanda hkmetin denetlenmesi ihtiyacından doğan ve kuruluşundan kısa süre sonra yerel seçimlere girme kararı alan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türkiye’nin diğer bölgelerinde olduğu kadar İstanbul gibi büyük öneme sahip büyük bir şehirde de iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası’na karşı mücadele vermiştir. İstanbul’da muhalefet partisinin, Makbule Hanım, Suat Derviş, Nezihe Muhittin gibi üç önemli kadın adayın yanı sıra 13 de gayrimüslim adaya listesinde yer vermesi dikkate değerdir. Serbest Cumhuriyet Fırkası böylece hem o dönemde Türkiye’nin tanınmış isimleriyle seçmenlerin dikkatini çekmeye çalışmış ve hem de kültürel zenginlik olarak nitelenebilecek azınlıklara seçim yarışına girme fırsatı tanımıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası ise eski belediye yahut vilayet meclis üyelerini yani tecrübeli isimleri tekrar aday göstermeyi tercih etmiştir. Her ne kadar iki partinin yanı sıra bağımsız adayların da yer aldığı bir mücadele olmasına rağmen İstanbul seçimleri seçmen nezdinde fazla bir ilgi toplayamamıştır. Sadece 50 bin vatandaşın oy verdiği seçimler siyasal katılım açısından Cumhuriyetin ilk yıllarının en az ilgi çeken seçimlerinden birisidir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Belediye Seçimleri, Cumhuriyet Halk Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası.

* Dr. Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, ahmet_gulen@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6585-0212

1930 İSTANBUL MUNICIPAL ELECTIONS

ABSTRACT

The elections, which gained dynamism with the transition to the multi-party system in Türkiye, gained a different quality in the municipal elections held in 1930. The 1930 municipal elections were not the elections where the mayor was directly elected by popular votes as it is today, but it had important qualities as an election for municipal council candidates. Another important feature of this election, which was held for the first time in a single step and also gave women the right to vote and be elected, is that an opposition party participated in the elections for the first time in the Republican era. The Free Republican Party, which was born mainly from the economic conditions and, also the need to supervise the government and decided to enter local elections shortly after its establishment, competed against the ruling Republican People's Party in a big city like Istanbul as well as in other regions of Türkiye. It is remarkable that the opposition party in Istanbul included 13 non-Muslim candidates in its list, in addition to three important female candidates such as Makbule Hanım, Suat Derviş and Nezih Muhittin. Thus, the Free Republican Party both tried to attract the attention of the voters with the well-known names of Türkiye at that time, and also gave the minorities, who could be described as cultural wealth, the opportunity to enter the election race. Republican People's Party, on the other hand, preferred to nominate former municipal or provincial council members, namely experienced names. Although it was a struggle involving independent candidates as well as two parties, the Istanbul elections did not attract much attention from the voters. The elections, in which only 50 thousand citizens voted, are one of the least interesting elections in the first years of the Republic in terms of voter turnout.

Keywords: İstanbul, Free Republican Party, Municipal Elections, Republican People's Party.

GİRİŞ

Millî egemenlik ilkesinin temel unsurlarından sayılan siyasi partilerin Türkiye’de ortaya çıkışı II. Meşrutiyet yıllarına kadar uzanmaktadır¹. Fakat yerel idarelerin ortaya çıkışı daha eski devreye II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerine rastlamaktadır. En küçük idare birimi olan köyde birinci ve ikinci muhtar adayı denilen iki kişi köylülerin oylarıyla ve oy çokluğuyla belirlenip merkezden gelen onayla seçim kesinleşiyordu². 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi’yle de Osmanlı Devleti’nde “vilayetten, sancak, kaza, nahiye ve kariyeye uzanan bir hiyerarşik sistem” getirilmiştir³. 1871 tarihli vilayet kanununda bu kez idari bölünme vilayet (vali), sancak veya liva (mutasarrıf), kaza (kaymakam), nahiye (müdür) tarafından idare olunacak şekilde düzenleniyordu. Bu yeni sistemde “en yüksek üç idari birimin her birinde bir idari meclis olacak ve bu meclislerde hem eşit sayıda seçilmiş Müslüman, gayrimüslim üye” ve hem de atanmış memurlar yer alacaktı.⁴ Ortaylı’ya göre yerel idarelerin doğuşu, “merkeziyetçi devletin artan görevlerini yerine getirmek için yerel halkın yardımına ihtiyaç duyulmasının” bir sonucudur⁵. Bununla birlikte seçim olgusu ilk kez ancak Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabaları içinde önemli bir yer tutan I. Meşrutiyet Devri’nde gündeme gelmiştir. İki dereceli seçim esasını benimseyen yasaya göre sadece erkek vatandaşların oy hakkı vardı ve “Her elli bin erkeğe bir mebus seçilmesi”, “gizli oy usulü”, “25 yaşından küçük olmamak”, “iyi halli olmak”, “Türkçe bilmek” temel koşullar arasında idi⁶. 1908’de II. Meşrutiyet Devri’nde de seçimler bu esaslara göre yapılmış ve İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkası arasında ilk kez çok partili dönemin seçim rekabeti yaşanmıştır⁷.

¹ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991, s.23.

² Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara 2017, s.307.

³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.93-94.

⁴ Carter V. Findley, **Modern Türkiye’nin Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-1807**, Timaş Yayınları, 2011, s.99.

⁵ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s.178.

⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s.152; Çavdar, a.g.e., s.47.

⁷ Tevfik Çavdar, **“Müntehib-i Sani’den” Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987, s.5.

1923'te Cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar gelen süreçte seçimler bazen üç, -ilk kez 1946'da seçimler erkene alınmış ve 1943 seçimlerinden 3 yıl sonra yapılmıştır- bazen de dört yılda bir yapılmaya başlanmıştır⁸. 1930 yılı sadece çok partili sistemin tekrar tesisi açısından değil, aynı zamanda belediye seçimlerinin de yapılacağı bir yıl olması nedeniyle de önemlidir. Söz konusu seçimler 1580 numaralı yeni Belediye Kanunu çerçevesinde yapılacaktı ve "18 yaşından büyük ve aynı seçim çevresinde en az altı ay oturan vatandaşlar oy kullanabileceklerdi."⁹ Ayrıca 1930 belediye seçimlerinde ilk kez kadınlar seçme ve seçilme haklarına sahip olmuşlardır¹⁰. Seçimlerde kullanılan oy sayısı, toplam seçmen sayısının yarısını geçemezse seçimler bir hafta uzatılacaktı¹¹.

1930 belediye seçimlerinin bir başka vurgulanması gereken yönü "tek dereceli" olarak yapılacak olmasıdır¹². Tek dereceli milletvekili seçimlerinin 1946'da yapıldığı düşünülürse 1930 belediye seçimlerinde "hakimiyeti millîye" ilkesinin seçmenler nezdinde daha belirgin şekilde kullanıldığı anlaşılır. Ne var ki, 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda belediye başkanlarının İçişleri Bakanlığı tarafından atanması hükmü de yer almaktadır¹³. Bu düzenleme henüz oy kullanan vatandaşların doğrudan belediye başkanı seçemeyecekleri anlamına gelir ki, bu da çok partili sisteme geçilmesine rağmen sistemin tam demokratikleşmeye açık olmadığını ortaya koymaktadır. Bütün bu faktörlerin yanı sıra belediye seçimlerine muhalefet partisinin de katılacağına ilan edilmesiyle beraber Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir seçim mücadelesinin birden fazla partinin katılımıyla yapılacak oluşu seçimler üzerinde basın ve kamuoyu ilgisini arttıracaktır.

⁸ Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.9.

⁹ Emrence, **a.g.e.**, s.163.

¹⁰ İhsan Sabri Balkaya, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri**, Güneş Vakfı, Erzurum 2006, s.48.

¹¹ Emrence, **a.g.e.**, s.163-164.

¹² "Belediye Kanunu", **Resmî Gazete**, 14 Nisan 1930; "Şehir Meclisi İntihabı ve Fırkalar", Cumhuriyet, 21 Ağustos 1930, s.4.

¹³ Zekerîya Sertel, "Teşkilatı Esasiye Kanununun Yapanlar ve Bozanlar", **Son Posta**, 22 Ağustos 1930, s.3.

I. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu ve Programı

1930 yılı Türkiye açısından ekonomik zorluklarla dolu bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Dünya iktisadi bunalımının etkisiyle ekonomide dış ticaret ve ithalat hacminde daralmalar yaşanırken, hükûmetin bütçe gelirlerinde de önemli düşüşler yaşanmıştır¹⁴. Ayrıca köklü devrimlerle beraber meydana gelen toplumsal değişimin bir “memnuniyetsizler” kitlesi yarattığı, fakat tek parti kontrolünde bu memnuniyetsizliğin belirgin bir halde ortaya çıkmadığı da savunulmuştur¹⁵. Bütün bu faktörler dışında Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) hükûmetin bir muhalefet partisi altında denetlenmesi ihtiyacı söz konusuydu¹⁶. Çünkü başta Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa olmak üzere üst düzey kadrolarda iktidarın denetlenmesinin sorunların aşılmasında bir yöntem olacağı inancı vardı.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Başbakan İsmet Paşa arasında daha Nisan ayında bir muhalefet partisi kurulması yönünde uzlaşmaya varılmıştı. Hatta 20 Nisan 1930 tarihli görüşmede Fethi Bey'in muhalefet partisi liderliği üzerinde de konuşulmuştu¹⁷. Muhalefet partisini o sırada Paris Büyükelçisi olan Fethi Bey'in kurmasının kararlaştırılması onun hem Mustafa Kemal Paşa'nın eski bir arkadaşı olduğundan ve hem de devrim kadrosu içinde bulunmasından kaynaklanmıştır¹⁸.

Fethi Bey, 1930 yılı yaz tatili için Türkiye'ye geldiğinde Yalova'da ziyaret ettiği Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmelerde, iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) dışında bir muhalefet partisine olan ihtiyaçtan söz edilerek bir ikinci partiyi kurması için Gazi'den teklif almıştır¹⁹. Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulacak partinin “Cumhuriyetçi ve laik” olmasını istemiş ve bunun dışında serbest şekilde çalışabileceği teminatı da Fethi Bey'in istediği gibi vermiştir²⁰. Fethi Bey ayrıca aynı zamanda CHF'nin

¹⁴ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.240.

¹⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.328-329.

¹⁶ Kemal Karpat., **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996, s.73.

¹⁷ İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973) I. C.**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.148.

¹⁸ Çetin Yetkin, **S.C.F. Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s.58-59.

¹⁹ Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019, s.17.

²⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s.261.

de genel başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın partiler arası ilişkilerde tarafsız kalmasını istemiştir²¹. Gazi ayrıca Fethi Bey'e güvence olmak üzere kız kardeşi Makbule Hanım, yakın dostu Nuri Bey gibi isimlerin de yeni partiye geçmesini istemiş ve hatta Nuri Bey'in muhalefet partisinin genel sekreteri olmasını önermiştir²².

Devletçi siyaseti ağır basan CHF karşısında liberal iktisat prensibini benimseyen Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) 12 Ağustos 1930 tarihinde resmen kurularak faaliyetlerine başlamıştır²³. Partinin genel başkanlığı ise Paris Büyükelçiliği'nden istifa eden Fethi Bey tarafından üstlenilmiştir²⁴. Yeni parti programında kadınların siyasi haklarının verilmesi ve tek dereceli seçim esasının müdafaa edileceği açık bir biçimde ifade edilmiştir²⁵. Yeni partinin programında ayrıca “vergilerin halkın ödeme gücüne göre alınması”, “Türk lirasının değerinin belirlenmesi için önlem olarak dışarıdan gelecek sermayeye güven vermek”, “liman inhisarlarının kaldırılması”, “köylü ve çiftçiye uygun faizle kredi temini”, “Milletler Cemiyeti ile sıkı işbirliği” gibi esasların yanı sıra “tek dereceli seçim sistemi” ve “kadınların siyasi haklarının düzenlenmesi” de savunulmuştur.²⁶ Cumhuriyetin ilk döneminde de temel olarak benimsenen bu yasadaki hükmün aksine SCF'nin kadınların siyasi haklarının tanınmasını savunması önemlidir. Yeni parti kısa zaman içinde örgütlenme çalışmalarına başlamış ve özellikle Batı Anadolu başta olmak üzere iktidar politikalarından memnun olmayanlardan yoğun ilgi görmüştür²⁷. O dönemde 1929 krizinin olumsuz etkilerini yaşayan Türkiye'de ithalata bağımlı mallarda fiyatlar artmış, tarım kesimindeki fakirlik artarken bir yandan da şehirlerde de yoksulluk artışı gözlenmiş ve SCF bu ortamda halkın şikâyetlerine bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.²⁸

²¹ Ahmet Gülen, **Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanlığı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018, s.35.

²² Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s.204; Okyar, a.g.e., s.80.

²³ “Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1930, s.1.

²⁴ “Fethi BF. ile mülâkat”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1930, s.1.; Çavdar, a.g.e., s.331.

²⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul 1952, s.634.

²⁶ “Yeni Fırkanın Programı”, **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1930, s.4.

²⁷ Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.93.

²⁸ Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.225.

I.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Belediye Seçimlerine Katılma Kararı Alışı

SCF'nin kuruluşundan kısa süre sonra basında Fethi Bey'in belediye başkanlarının seçimle işbaşına gelmesine taraftar olduğuna dair bir demeci çıkmıştır. SCF Genel Başkanı demeci olası bir iktidar değişiminde artık “atanmış değil, seçilmiş” belediye başkanlarının “görev başında olacakları” şeklinde yorumlanmıştır²⁹. Kuruluşunun üzerinden bir hafta geçtikten sonra SCF'nin belediye seçimlerine katılma konusunda İstanbul'daki merkezinde bir toplantı yapılmış ve son kararın Yalova'da alınacağı bildirilmiştir³⁰. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, kendisiyle görüşen SCF'lilerin seçimlere girme arzusuna karşılık yeni kurulan partinin mensuplarına kazanabileceklerinden umutlu olup olmadığını sormuş; “evet” yanıtı üzerine de başarılar dilemiştir³¹.

SCF Genel Başkanı Fethi Bey, seçimlerle ilgili beyanatında parti olarak belediye seçimlerine girmeye karar verdiklerini söylemiş, “İntahabatın müsavat dairesinde cereyan edeceğine eminiz...” dedikten sonra vatandaşların kanaatleri ölçüsünde serbest şekilde oy kullanmalarını istemiştir³². Ancak Ağaoğlu Ahmet Bey anılarında kendisinin SCF'nin seçimlere girmesine karşı çıktığını yazmıştır. Henüz teşkilatların tamamlanmadığını, parti olarak öncelikli hedefin TBMM'de muhalefet kurmak olması gerektiğini savunmuştur. Ağaoğlu, kendisinin “parti olarak seçimlere girmemeyi ve aday göstermemeyi teklif ettiğini, ayrıca halkın serbest bırakılarak isterse SCF'ye oy verebileceklerinin ilanını” ileri sürdüğünü, fakat tekliflerinin reddedildiğini kaydetmiştir³³. Nitekim İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da verdiği demeçte belediye seçimlerinin serbest şekilde yapılacağını, hiçbir parti lehine müdahalenin söz konusu olmayacağını söylemiştir³⁴. Böylece iktidar partisi muhalefet tarafına sözlü bir güvence vermiş oluyordu.

SCF'nin aldığı kararın hemen arkasından bu partiyi destekleyen yayın organlarından *Son Posta* gazetesinde vatandaşlara bir çağrı yapılmış ve “Şehir ve fırka hesabına Fethi Bey'in kimleri namzet göstermesi faydalıdır? Lütfen bize

²⁹ “Günün Birinde Fethi B. Başvekil Olursa”, *Son Posta*, 14 Ağustos 1930, s.2.

³⁰ “Belediye İntihabına Girilecek Mi?”, *Son Posta*, 19 Ağustos 1930, s.2.

³¹ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1966, s.176.

³² “Fethi B. Yalova'ya gitti”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1930, s.4.

³³ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s.23-24.

³⁴ “İntihabat serbesttir”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1930, s.3.

iki üç satırlık bir esbabı mucibe ile bir isim zikrediniz” denilmiştir³⁵. Böylece muhalefetin adaylarının belirlenmesinde vatandaşların katkı sağlaması amaçlanmıştır. Aynı günlerde SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, parti olarak belediye seçimlerinde Türkiye’nin her yerinden aday gösterme kararı aldıklarını açıklamıştır³⁶.

SCF’nin ardından CHF’de de İstanbul belediye seçimlerine dair hazırlıklara başlanmıştır. 19 Ağustos’ta İstanbul İl İdare Heyeti’nin toplantısında adayların tespiti çalışmaları başlamış ve partinin genel sekreteri Saffet Bey, kadınların da katılacağı seçimleri CHF’nin kazanacağına kuşku olmadığını ifade etmiştir³⁷. Saffet Bey, belediye seçimlerinde kimi yerlerin SCF’lilere bırakılmasının söz konusu olmadığını da söylemiş ve tüm üyelik ve yedeklere aday göstereceklerini ifade etmiştir³⁸.

Belediye seçimleri yaklaşırken, SCF’nin önemli isimlerinden Ağaoğlu Ahmet Bey, CHF’nin “Halkçı” bir parti olmasına rağmen “Belediye kanununda halka idare hakkı tanımadığını” belirtmiş ve “Şehreminlerinin halk tarafından intihap edilmeyerek tayin edilmeleri (Halkın kendi kendini idare etmesi) prensibini ihlal etmektedir” demiştir³⁹. Bu arada belediye seçimlerinden önce belediye başkanlığı ile valiliğin aynı kişide birleşmesini öngören nizamname Danıştay’dan çıkarak Bakanlar Kurulunda kabul edilmiş ve 1 Eylül tarihi itibarıyla da yürürlüğe girmiştir⁴⁰.

II. CHF ve SCF’nin İstanbul Belediye Seçimleri Aday Listelerinin İlanı ve Adayların Kısa Analizi

Ekimde başlayacak seçimlere bir muhalefet partisinin de girecek oluşu dikkatleri İstanbul belediye seçimleri üzerine çevirmiş ve seçimlere dair ilk ayrıntılı haberler ağustos ayı sonlarında gazetelerde verilmeye başlanmıştır. SCF’nin İstanbul şehir meclisi üyelerinin belirleme faaliyetleri sürerken, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın kız kardeşi Makbule Hanım ve öğretmen Adile Hanım’ın listede yer almasının muhtemel olduğu ileri sürülmüştür. SCF’den

³⁵ “Lütfen bize yazınız”, *Son Posta*, 20 Ağustos 1930, s.1.

³⁶ “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1930, s.1.

³⁷ “Yeni fırka bugün bir içtima aktecektir”, *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1930, s.3.

³⁸ “Ağaoğlu Ahmet B.in cevabı”, *Milliyet*, 20 Ağustos 1930, s.5.

³⁹ “Teşkilâtı Esasîyeyi Bozan”, *Son Posta*, 21 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁰ “Emanetle Vilayet birleşiyor”, *Vakit*, 28 Ağustos 1930, s.4.

aday olması ihtimali olan isimler arasında eski İstanbul belediye başkanı Cemil Paşa, gazeteci Ahmet Cevdet Bey, Emin Âli Bey gibi şahıslar da yer almıştır⁴¹. Buna karşılık CHF'nin aday listesinin ağustos ayı içinde belirlendiği fakat ilan zamanı gelmeden listenin açıklanmayacağı bildirilmiştir. Basında İstanbul seçimlerinin “gerek tek dereceli olması”, “gerek kadınların seçime girmesi” ve “gerekse iki partinin seçim yarışına girecek olmasından dolayı büyük bir heyecana sahne olacağı” ifade edilmiştir. İstanbul'da seçimlerde oy vermesi beklenen seçmen sayısı ise tahmini 300 bin olarak açıklanmıştır⁴².

CHF'nin İstanbul seçimlerinde aday göstereceği kadın adaylara dair bazı haberler SCF'den önce basına yansımıştır. Haberdeki ayrıntılara göre CHF listesinde beş kadın aday bulunacaktır ve İstanbul Kız Lisesi Müdürü Nakiye Hanım'la Rana Hanım'ın listede yer alması kesinleşmiştir. Nakiye Hanım'ın aday olabilmek için yasal koşulları taşımak adına müdürlükten istifa ettiği de bildirilmiştir⁴³. Parti adaylarının tespiti çalışmalarına dair CHF'den yapılan değerlendirmede mevcut belediye meclisi üyelerinin çoğunun tekrar aday gösterileceği ve 20 Eylül'den evvel listenin açıklanmayacağı ifade edilmiştir⁴⁴. CHF böylece ilk planda deneyimli isimleri İstanbul belediye seçimlerinde listesine alacağını ilan etmiştir.

SCF'nin İstanbul'da belediye seçimleri öncesinde bir propaganda mitingi düzenleyeceğinden söz edilmiş ve bunun izin alınması koşuluyla yapılabileceği bildirilmiştir⁴⁵. Parti yetkililerinden verilen bilgide SCF'nin hazırlayacağı listenin “tanınmış ve itimada layık” kişilerden oluşacağı ve 56 erkek adaya karşılık 5 kadın adaya yer verileceği belirtilmiştir⁴⁶. Ekim ayı itibarıyla da seçmen listelerinde kaydı bulunmayan vatandaşların gerekli mercilere itirazlarının alındığı ve mahkemelerin altı günde bu itirazı neticeye bağlamak durumunda olacağı belirtilmiştir⁴⁷.

İstanbul seçimlerinin yapılacağı ekim ayında partilerin aday listeleri üzerine daha detaylı haberlere rastlanmaktadır. 3 Ekim'de CHF'nin aday listesinin

⁴¹ “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930, s.4.

⁴² “Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930, s.4.

⁴³ “Belediye intihabatında”, **Vakit**, 25 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁴ “Şehir meclisi”, **Vakit**, 26 Ağustos 1930, s.5.

⁴⁵ “Fethi Bey yarın namzetlerin tespitini ikmal edecektir”, **Son Posta**, 23 Ağustos 1930, s.1.

⁴⁶ “Belediyeye Gösterilecek Namzetler”, **Son Posta**, 26 Ağustos 1930, s.2.

⁴⁷ “Namzet listeleri ilân edilmek üzere”, **Cumhuriyet**, 1 Teşrinievvel 1930, s.3.

hazırlanarak Ankara'ya onay için gönderildiği ve son listede altı kadın adayın bulunduğu kaydedilmiştir⁴⁸. İstanbul belediye seçimlerinde sadece CHF ve SCF adayları değil, aynı zamanda müstakil adaylar da yer almıştır. Bu bağımsız adaylar içinde gazeteci Sabiha Zekeriya Hanım da vardır⁴⁹. Sabiha Hanım yayınladığı beyannamede hiçbir partiden adaylığını koymadığını ifade etmiş ve amacını şöyle izah etmiştir: "...Müstakil olarak İstanbul şehrinin ekseriyet nüfusunu teşkil eden amele, şehir hududu dahilindeki fakir köylü, küçük esnaf, küçük memuru temsil eden halk namına koyuyorum. Tahakkukuna çalışacağım en birinci şey fakir halkın reyini, otoritesini, iktisadi ve idari haklarını müdafadır."⁵⁰ İstanbul'da bağımsız adayların sayıca az olsa da seçim mücadelesine girişmeleri demokratikleşme döneminin bir başka yansımasıdır.

İstanbul belediye meclisi seçimleri için partilerin aday listeleri 4 Ekim günü ilan edilmiştir. CHF'nin yayınladığı listede 122 aday yer almıştır. İktidar partisinin adayları arasında bulunan 32 ismin görevde bulunan üyeler arasından seçilmesi dikkat çekmektedir⁵¹. CHF listesinde Emin Âli Bey, İş Bankası Müdürü Muammer Bey, Ticaret Odası Başkanı Mitat Bey, Salâh Cimcoz Bey, gazeteci Etem İzzet Bey dışında kadın adaylardan Nakiye Hanım, Latife Bekir Hanım, Safiye Hüseyin Hanım gibi isimlere yer verilmiştir⁵². CHF'nin aday listesinde Beykoz'dan bir, Beyoğlu'ndan iki, Eminönü-Beyazıt bölgesinden iki, Fatih ve Kadıköy'den de birer olmak üzere 7 kadın aday yer almıştır⁵³. CHF'nin yedek aday listesinde de üç kadına yer verilmiştir⁵⁴.

SCF'nin aday listesi de aynı gün açıklanmıştır. İktidar yanlısı *Milliyet*'in haberinde muhalefet partisinin son ana kadar aday bulmakta zorlandığı için listenin basına geç verildiği öne sürülmüştür⁵⁵. SCF'nin aday listesinde İstanbul'un eski belediye başkanı Cemil Paşa, Lütfi Simavi Bey, Galip Kemali Bey, yazar Ziya Şakir Bey gibi tanınmış isimlerin yanı sıra Makbule Hanım, Nezihe Muhittin Hanım ve Suat Derviş Hanım olmak üzere sadece üç kadın

⁴⁸ "İntihap pazara başlıyor", **Vakit**, 1 Teşrinievvel 1930, s.9.

⁴⁹ "120 azaya bedel", **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁵⁰ "Sabiha Zekeriya H.", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵¹ "İntihabat bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1-3.

⁵² "İstanbul namzetleri", **Anadolu**, 5 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵³ "Halk Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵⁴ "İntihabat bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁵⁵ "S.C.F. dün akşam geç saate kadar namzet arıyordu", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

aday yer almıştır⁵⁶. Kadın adaylardan Makbule Hanım ve Nezihe Muhittin Hanım Beyoğlu, Suat Derviş Hanım ise Eminönü-Beyazıt bölgesinden aday gösterilmiştir⁵⁷. CHF yanlısı gazeteler kısa süre içinde SCF'nin aday listesini tenkit ederek, Millî Mücadele yıllarında Çerkes Ethem'le birleşenlerin aday gösterildiği; Cemil Paşa'nın Damat Ferit Kabinesi'nde bulunduğu ve aday olmasının "sakıncalı" olduğunu ileri sürmüşlerdir⁵⁸. Kısacası İstanbul seçimleri bir anlamda "eski defterlerin" açılmasına neden olan bir sürece de işaret etmektedir.

CHF ve SCF'nin adaylarının meslekler bakımından kısa bir analizini sunmak yerinde olacaktır. CHF listesinde yer alan isimlerin eğitimci, kimyager, banka ve sigorta sektörü, avukat, gazeteci, doktor, eczacı, esnaf, asker gibi mesleklerle sahip oldukları anlaşılmaktadır⁵⁹. Buradan CHF adaylarının eğitilmiş kesimden oldukları sonucuna varılabilir. Ayrıca eski belediye ve vilayet meclisi üyeleri de listede yer almıştır. SCF'nin adaylarının meslekleri arasında diplomat, bürokrat, memur, esnaf, çiftçi, yazar banka ve finans sektörü, eğitimci gibi farklı dallardan isimler bulunmaktadır⁶⁰. Böylece her iki partinin de daha çok eğitilmiş kesimden isimleri listesine aldıkları gözlenmiştir. CHF'nin listesinde azınlıklardan adaya yer verilmezken, SCF listesinde azınlıklar yer almıştır. CHF Genel Sekreterliği'nin illerdeki mutemetlere gönderdiği mesajda SCF listesinde azınlıklardan 13 aday bulunduğu, adayların 6'sının Rum, 4'ünün Ermeni ve 3'ünün Musevi olduğu belirtilmiştir⁶¹. SCF listesindeki azınlıklar bilhassa Beyoğlu, Eminönü gibi gayrimüslimlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden aday gösterilmiştir⁶².

II.1. Siyasi Partilerin Seçim Beyannameleri ve Propaganda Çalışmaları

İstanbul belediye seçimleri başlarken, partiler birden fazla seçim beyannamesi yayınlamıştır. CHF'nin yayınladığı ilk beyannamede şu vurgular dik-

⁵⁶ "S.C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵⁷ "S.C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁵⁸ "Hayret", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁵⁹ "İntihabat bugün başlıyor", **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁶⁰ "S. C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶¹ Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.242.

⁶² "İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.4.

kat çekicidir: “Yurdunu seven vatandaş! Karanlık günlerin hicranını, dünkü mazinin seni esir eden sefaletini düşün ve sana ancak büyük Gazinin izinde yürüyen firkanın yâr olacağını unutma. Onun mücerrep ve temiz namzetlerini tereddütsüz intihap et. Çünkü senin için, yurdun için, inkılâbın selameti için en doğru yol budur.”⁶³ Bu beyannamede hem işgal yıllarının kötü tecrübelelerini ima eden ifadelere ve hem de Türk devriminin tehlikeye girmemesi için CHF’nin seçimlerde kazanması lüzumuna vurgu vardır. Ayrıca vatandaşlardan oy isterken en büyük kozlardan birinin Mustafa Kemal Paşa olduğu da anlaşılmaktadır.

CHF’nin gazetelerde çıkan ikinci beyannamesinde vatandaşlar oylarını kullanmaya davet edildikten sonra şöyle denilmiştir: “Eğer İstanbul şehrinin idaresini muktedir ellere vermek, şehrin imarını, ihtiyaçlarının teminini kendinin daima iyi ve başı yukarıda olmasını istersen reyini C.H.F.na ver...”⁶⁴. İktidarı destekleyen *Vakit* gazetesi de kadınları oy kullanmaya ve CHF’ye oy vermeye çağırmıştır. Yayınladığı çağrı metninde Medeni Kanun kazanımları dışında belediye seçimlerinde oy hakkı vererek kadınların “vatandaş” statüsüne geçirildiği, hakimlik, avukatlık mesleklerini kadınlara açtığı, hatta askerlik süresini kısaltarak “annelerin hasretini” de kısalttığı savunularak oyları CHF’ye vermeleri istenmiştir⁶⁵.

SCF’nin seçim beyannamesinde şu ifadelerle seçmenlere seslenilmiştir: “...Hür doğmuş, hür yaşamağa lâyük bir fertsin. Hiçbir taziyka, hiçbir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan. Seni hürriyete, refaha ulaştıracak olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver. O senin kendi firkan ve senin kendi arzundur... O seni kurtaracaktır... O senin müdaafindir. Reyini ona ver.”⁶⁶ SCF’nin seçim beyannamesindeki “hürriyet” vurgusu önemlidir. Böylece muhalefet partisi 1930’un Türkiye’de bir “mütegalibe” saltanatı olduğu ileri sürülmekte ve buna son verebilmek için de oyların SCF lehine kullanılması istenmekte ve vatandaşların oy tercihlerini kullanırken baskı altında kalmamaları istenmektedir.

⁶³ “Beyanname”, *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁶⁴ “Cümhuriyet Halk Fırkasının Beyannamesi”, *Son Posta*, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶⁵ “Hanımlar”, *Vakit*, 5 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶⁶ *BCA*, Fon No: 03010, Kutu No: 82, Dosya Gömleği No: 336, Sıra No: 29.

SCF'nin beyannamesi dışında genel başkan Fethi Bey de bir seçim beyannamesi yayınlamıştır. Cumhuriyet yasalarının vatandaşlara serbest seçim hakkını tanıdığını belirten Fethi Bey, "...Vicdan ve kanaatlerinize tâbi olarak ve kanundan başka bir şey tanımayarak bu hakkı kullanmak, Cümhuriyete karşı vazifenizi yapmak demektir... Cümhuriyete ve vatana karşı borcunuzu vicdanınızın dairesinde ifa ediniz. Reyinizi kanaatinize göre serbestçe veriniz."⁶⁷ SCF İstanbul İl Başkanı İsmail Hakkı Bey de ayrıca seçimlerle ilgili bir beyanname yayınlamıştır. "Vatandaş muhalefete kıyma..." ifadesiyle başlayan beyanname seçmenlere şöyle seslenilmiştir: "Vatandaş, siyasî rakibine (hürmet ve muhabbet et) diyen yeni teşekkülden korkma. Vatandaş muhalefeti sev, çünkü hürriyetin bekçisi odur... Vatandaş, muhalefetsiz, münakaşasız ve hürriyetsiz hürriyete inanma..."⁶⁸

İstanbul belediye seçimleri için SCF'nin propaganda faaliyetlerine de kısaca değinmek gereklidir. Muhalefet partisinin seçim propagandası için 7 bin lira ayırdığı ileri sürülmüştür⁶⁹. Partinin özellikle kadınlar aracılığıyla seçmenlere ulaşarak oy isteyeceği, bunun için kadınlardan oluşan bir heyet kurulduğu belirtilmiştir. Ayrıca halka beyannameler dağıtılarak parti için oy isteneceği ve İstanbul İl Başkanı Profesör İsmail Hakkı Bey'in Bakırköy başta olmak üzere farklı yerlerde konferanslar vereceği kaydedilmiştir⁷⁰. SCF ayrıca seçmenlere dağıtılmak üzere farklı türlerde afişler hazırlamıştır⁷¹. SCF'nin daha çok İstanbul seçmenleriyle direkt temas ve konuşmalar/konferanslar yoluyla oy toplama çalışacağı anlaşılmaktadır. CHF ise daha çok seçimlerin kazanan tarafı olacağına inandığı için SCF gibi bir propaganda çalışmasında bulunmamış, devrimleri yapan ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu parti imajıyla seçmenlerden oy almaya çabalamıştır.

III. İstanbul'da İlk Seçim Günlerinde Partiler Arasında Yaşanan Siyasi Rekabet

İstanbul belediye seçimleri 5 Ekim 1930 Pazar günü başlamıştır. 11 Ekim'e kadar sürecek oy verme işlemi gerekli olduğu takdirde bir hafta süreyle uzatıl-

⁶⁷ "Fethi B.in beyannamesi", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁶⁸ "İntihabat başladı", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.5.

⁶⁹ "Halk Fırkasına iftira ediyorlar", **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁰ "İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı", **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930, s.4.

⁷¹ "Onu ve seni kurtaranlara rey ver!", **Vakit**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

lacaktır⁷². Gazetelerde seçim kanununa göre her vatandaşın kendi oyunu kullanmakla mükellef olduğu ve başkası adına oy atamayacağı hatırlatılmıştır. Oy verme hakkına sahip olan İstanbul seçmenleri oylarını şu şekilde atacaktırlar: “Oy pusulalarında seçmenin adı, adresi, imzası yahut mührü yazılacaktır. Seçmen defterinde imzaların atılmasından sonra seçmenler oy pusulasına seçilecek 61 üye için yedeklerle beraber 122 isim yazacak/yazdıracak, sonra da bizzat oy sandığına atacaktır.”⁷³ Halkın seçimlerden haberdar olması ve seçimlere ilgi göstermesi için İstanbul Valiliği, kaymakamlıklara davul çaldırarak ilanlar yapılmasını bildirmiştir⁷⁴. Oy verme işlemi sırasında sandıklar öğlene kadar seçim bölgesinin bir yakasında duracak, öğleden sonra ise diğer yakasına aktarılacaktır⁷⁵. Oy verme işlemine sabah 08:00’de başlanmış ve ilk gün 10 ilçede de seçim mücadelesi başlamıştır⁷⁶. Başlangıçta seçim mıntıkasında konuşma yapmak serbestken, 7 Ekim’de Vilayet’te tamimiyle “sandık başlarında nutuk söylemek ve çalgı çalmak halkı galeyana getirdiği ve olaylara neden olduğu” gerekçesiyle yasaklanmıştır⁷⁷.

İstanbul seçimlerinin daha başlangıcında CHF’nin yayın organı olan *Hakimiyeti Milliye* gazetesi seçimleri, erken bir kaniya vararak iktidar partisinin kazanmakta olduğunu öne sürmüştü ve azınlıkların SCF’ye oy verdiğini yazmıştır⁷⁸. Fethi Bey ise azınlıklara listede yer vermenin doğal olduğunu, buna karşı çıkanların anayasaya inanmış sayılmayacağını ifade etmiştir⁷⁹. Azınlıklar konusu gündemdeyken İstanbul’da Fener Rum Patrikhanesi’nin bulunduğu Abdi Subaşı Mahallesi’nde seçimler 8 Ekim’de yapılmış ve Patrikhane’den kimsenin oy kullanmaya gelmediğine dikkat çekilmiştir⁸⁰.

Oy verme işleminin ilk günü SCF Genel Başkanı Fethi Bey, İstanbul İl Başkanı İsmail Hakkı Bey’le beraber seçim bölgelerini gezmiştir. Seçim yerlerinde

⁷² “İntihabat bugün başlıyor”, *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷³ “İntihabat bugün başlıyor”, *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁴ “İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı”, *Milliyet*, 5 Teşrinievvel 1930, s.4.

⁷⁵ “İstanbul belediye intihabatı başladı”, *Hakimiyeti Milliye*, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁶ “İstanbul belediye intihabatı bu sabahtan itibaren başladı”, *Milliyet*, 5 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁷ “İntihap yerlerinde nutuk söylenmeyecek”, *Cumhuriyet*, 8 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁸ “İstanbul intihabını kazanıyoruz”, *Milliyet*, 6 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁷⁹ “Fethi B. ve akalliyetler”, *Vakit*, 11 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁸⁰ “Dün Eyüpte intihap yapıldı”, *Milliyet*, 10 Teşrinievvel 1930, s.6.

sandık başları bayraklarla süslenmiş, oy işlemi öncesi halka sandıkların boş olduğu gösterilmiştir⁸¹. İlk gün Beyoğlu mıntukasında SCF'ye oy verenlerin işçi ve hamallar olduğuna da değinmek gereklidir⁸². Galatalı sandalcıların ise CHF'ye oy vermemeleri hâlinde işten çıkartılmakla tehdit edildikleri ileri sürülmüştür⁸³. Sandık başlarında SCF mensuplarının propaganda yaptıkları, Hocapaşa'da ise her iki parti mensuplarının vatandaşlara propaganda konuşmaları yaptıkları gözlenmiştir. SCF'nin söyledikleri arasında "Serbest fırka Gazinin fırkasıdır" sözü dikkat çekicidir⁸⁴. Muhalefet partisinin kuruluşundan beri dile getirilen Mustafa Kemal Paşa'nın yeni partiyle beraber olduğu söylemi CHF'lilerin büyük tepkisiyle karşılanmıştır. Ayrıca sandık başlarında SCF'nin iktidar olması durumunda şekeri sekiz, yağı dokuz kuruşa indireceği; yol vergisini de kaldıracağı ifade edilmiştir⁸⁵. İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, açıklamasında ilk günün olaysız geçtiğini; seçimlerin uzamasına gerek kalmayacağını sandığını ifade etmiştir⁸⁶. Seçimlerin ilk gününde Karaköy, Kuledibi, Tophane bölgelerinde sonuçlanan seçimlerde CHF'nin 843 oyun 670'ini, SCF'nin ise 173 oy aldığı bildirilmiştir. İstanbul çevresinde de seçimleri CHF'nin kazanmakta olduğu ifade edilmiştir⁸⁷.

İstanbul belediye seçimlerinin ilk günlerinde bazı bölgelerde muhalefet partisi aleyhine baskılar yapıldığı öne sürülmüştür. SCF Genel Başkanı Fethi Bey bir beyanname yayınlamış "partisine ait aday listelerinin yırtıldığı, seçmenlere hangi partiye oy vereceklerinin sorulduğu, SCF'ye oy vereceklere liste ismi olmadığı söylendiğini" ifade etmiştir. Fethi Bey ayrıca Kadıköy ve Adalar'da bıçaklı ve sopalı kişilerin "serbestçe oy atmak isteyenleri korkuttuğunu" da ileri sürmüştür. Fethi Bey, her türlü baskıyla karşılaşan seçmenlerin Cumhuriyet Savcılığı'na ve sulh hakimlerine başvurmalarını da istemiştir⁸⁸. Beyanname üzerine bir demeç veren İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Fethi Bey'in kandırıldığını ve öne sürülen iddiaların gerçek dışı olduğunu söylemiştir. Muhittin Bey seçimlerin "tam bir serbesti" içinde sür-

⁸¹ "Sandıklar C.H.F reylerle doluyor", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.5.

⁸² "Sandıklar C.H.F reylerle doluyor", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁸³ "İntihabat başladı", **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁸⁴ "Onu ve seni kurtaranlara rey ver!", **Vakit**, 6 Teşrinievvel 1930, s.2.

⁸⁵ "İstanbul intihabatı", **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁸⁶ "Belediye intihabatı başladı", **Cumhuriyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.4.

⁸⁷ "Sandıklar C.H.F reylerle doluyor", **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930, s.5.

⁸⁸ "Fethi B. ve intihabat", **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1-2.

düğünü ve birkaç küçük olay dışında sükunetin devam ettiğini de sözlerine eklemiştir⁸⁹. SCF’li Tahsin Bey de İstanbul Valisi’ni doğrulayan bir demeç vererek birkaç olaya rağmen seçimlerin “memnuniyet verici” şekilde sürdüğünü ve sonuçları tahmin etmenin zor olduğunu söylemiştir⁹⁰. Siyasi partiler arasındaki mücadele devam ederken, belediye seçimlerinin üçüncü gününde kanun gereği yeter sayıda oy toplanamaması ihtimalinden söz edilmiş ve İstanbul’da oy verme süresinin bir hafta uzatılacağı tahmin edildiği belirtilmiştir⁹¹. Oy verme işleminin uzatılması ihtimali vatandaşların seçimlere yeteri kadar ilgi göstermediklerinin bir kanıtıdır.

İstanbul seçimlerinin belki de en dikkat çekici olayı muhalefet lideri Fethi Bey’in oyunu kullanamaması olmuştur. 8 Ekim günü oy atmak üzere Yeniköy’e gelen Fethi Bey’in ismi seçmen defterinde bulunmadığı için kendisine oy veremeyeceği bildirilmiştir⁹². Bu cevap üzerine defterde isminin olması gerektiğini söyleyen SCF Genel Başkanı, neden isminin deftere kaydedilmediği sorusuna karşılık şu cevabı almıştır: “Zatı âlileri Büyükdere’ye geleli henüz birkaç ay oldu... Belediye intihabatında, bir mıntıkada rey verebilmek için o mıntıkada asgarî altı ay ikamet etmiş olmak ve bunu ihtiyar heyetinin ilmuhaberi ile tevsik etmek mecburiyeti vardır. Bunları ibraza muktedir misiniz?”⁹³ Fethi Bey’in bu yanıt sonrası “sinirli” hâlde seçim mahallinden ayrıldığı belirtilmiştir. Böylece SCF Genel Başkanı Fethi Bey ilk kez bir muhalefet partisinin girdiği belediye seçimlerinde vatandaşlık hakkını kullanamamıştır. Ancak SCF Genel Başkanı’nın gerçekten ilgili seçim yasasından habersiz mi olduğu, yoksa kendisinin adının nasıl olursa olsun seçmen listesine kayıtlı olacağını mı düşündüğünü kestirmek kolay değildir.

III.1. Muhtelif Semtlerdeki Olaylar ve Serbest Fırka’ya Yönelik İrtica Suçlamaları

Kuruluşundan kısa süre sonra SCF’ye karşı irtica yanlılarının partiye alındığı yönünde iktidar tarafından ithamlar yapılmaya başlanmıştır. Oysa Fethi Bey daha başlangıçta irtica yanlılarının partiye girmiş olsalar bile çıkartılacakla-

⁸⁹ “Fethi B. ve intihabat”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1-2.

⁹⁰ “İstanbul halkı dün de Cumhuriyet Halk Fırkasına reyini verdi”, **Milliyet**, 9 Teşrinievvel 1930, s.3.

⁹¹ “Fakat kanuni şartlara haiz olmadığı için reyini veremedi”, **Vakit**, 9 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹² “Fakat kanuni şartlara haiz olmadığı için reyini veremedi”, **Vakit**, 9 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹³ “Fethi Beyi asabileştiren bir hadise oldu”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrinievvel 1930, s.4.

rını ilan etmişti⁹⁴. Ancak İstanbul'daki seçim mücadelesi sırasında 10 Ekim günü Kasımpaşa'da SCF yanlılarının “yeşil bayrak eşliğinde seçim sandığına geldikleri” haberi tartışmaları tekrar alevlendirecektir⁹⁵. İktidarı destekleyen gazeteler de 10 Ekim günü İstanbul'daki seçim mücadelesinin âdeta bir “kavga” hâlini aldığını, “sadece silahların patlamadığını”, Kasımpaşa, Balat ve Kumkapı'da sandık başlarında olaylar çıktığını yazmıştır⁹⁶. Eminönü'deki hadiseler sırasında bastonların kullanılması sonucunda başından ağır yaralananlar olmuş, Halıcıoğlu Vapur İskeleyi'nde de vatandaşlar arasında “sille-tokatlı” bir kavga meydana gelmişti⁹⁷.

Ancak gazeteler daha çok irticayı çağrıştırdığı için “yeşil bayrak” hadisesine daha geniş yer vermişlerdir. Haberlere göre Kasımpaşa Camii'ne konulan seçim sandığının başına SCF yanlılarınca “yeşil zemine beyaz yıldız” işlenmiş bir bayrak getirilmiştir. Bu bayrağın Vefa Kulübü'ne ait olduğu, fakat bayrağı taşıyanların Vefalı olmadıkları belirtilerek, bayrağın “seçim bölgesinde ne aradığı” sorusu sorulmuştur⁹⁸. Vatandaşların ayrıca oyların geç verildiği gerekçesiyle cami kapılarına saldırdığı belirtilirken, sandıkların bayrak olayı sonrası içeri alınması sonrası çıkan olaylar üzerine bölgeye gelen İstanbul polis müdürü Ali Bey ile CHF'li Cevdet Kerim Bey halka “sakin olmaları” çağrısı yapmıştır⁹⁹. Beyoğlu mıntıkasında da SCF yanlıları oldukları ileri sürülen kişilerin sandık başlarındaki itişmeleri önlemek için getirilen itfaiye arazözünü parçaladıkları da belirtilmiştir¹⁰⁰.

Kasımpaşa'daki bayrak hadisesi üzerine bir açıklama yapan Vefa Kulübü yetkilileri kendilerine ait böyle bir bayrak olmadığını, çıkan olaylarla da bir ilgileri olmadığını beyan etmişlerdir¹⁰¹. Açılan bayrakla ilgili emniyet yetkililerinin soruşturma başlattığı, ancak henüz bir sonuç alınmadığı da belirtilmiştir¹⁰². SCF Genel Başkanı Fethi Bey ise suçlamalar üzerine bunun bir spor

⁹⁴ Yetkin, a.g.e., s.226.

⁹⁵ “Dün intihabat, pek gürültülü oldu”, *Milliyet*, 11 Teşrinievvel 1930, s.1-5.

⁹⁶ “Sandık Başlarında Mücadeleler”, *Cumhuriyet*, 11 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹⁷ Ziya Şakir, *Fethi Okyar ve Serbest Fırka: Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2020, s.245.

⁹⁸ “Sandık Başlarında Mücadeleler”, *Cumhuriyet*, 11 Teşrinievvel 1930, s.1.

⁹⁹ “Gürültülü Bir Gün!”, *Vakit*, 11 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹⁰⁰ “Dün intihabat, pek gürültülü oldu”, *Milliyet*, 11 Teşrinievvel 1930, s.1-5.

¹⁰¹ “Yeşil bayrak”, *Milliyet*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰² “İşte Adalar intihabatının neticesi”, *Vakit*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

kulübünün bayrağı olduğunu ve gençler tarafından taşındığını ifade etmiştir¹⁰³. Fethi Bey, partilerine yönelik suçlamalara CHF mensuplarından başka kimsenin inanmadığını da sözlerine eklemiştir¹⁰⁴.

CHF yanlısı gazetelerde aradan günler geçtikten sonra bayrak olayına dair SCF'yi itham eden yorumlar/haberler devam etmiş, yapılan araştırmada İstanbul'da hiçbir spor kulübünün böyle bir bayrağı olmadığını belirlendiği ifade edilerek bayrağın Kasımpaşa'ya "özel bir maksatla" getirildiği savunulmuştur¹⁰⁵. Haberde bir yandan da SCF'nin hadisede "dahli olmadığı"ndan söz edilerek meselenin muhalefeti "kendisine siper edenleri" göstermesi bakımından mühim olduğu kaydedilmiştir¹⁰⁶. SCF'yi destekleyen *Son Posta* gazetesi Kasımpaşa'daki hadise üzerine yaptığı yorumda bunun bir spor kulübüne ait bayrak olduğu ve CHF yanlısı gazetelerin yazı işleri müdürlerinin aday gösterildikleri için "gerçeği arayarak yazmaya zaman bulamadıkları" bunun da mazur görülebileceği belirtilmiştir¹⁰⁷. Hatta o gün Kasımpaşa'da görevli olarak bulunan kırk polis memurunun böyle bir bayrak görmediklerini söyledikleri de ileri sürülmüştür¹⁰⁸.

III.2. İstanbul Seçimlerinde Muhalefet Adaylarına Baskı Yapıldığı İddiaları

1930 belediye seçimlerinde Anadolu'nun bazı bölgelerinde usulsüzlükler, SCF adaylarına yönelik baskılar yapıldığı bilinmektedir. İstanbul'daki seçimlerde de seçmenler üzerine baskı kurulduğuna yönelik çeşitli haberler gazetelerde yer almıştır. Örneğin Anadolu yakasında 800 işçiye oy kullandırılmadığı, Çengelköy'de seçim sandıklarına atılan oyların SCF lehine gelişmesi üzerine sandıkların erkenden kaldırıldığı ve vatandaşların bu duruma tepki gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca Beylerbeyi'nde oy sandığının Halk Fırkası'na konulması üzerine münakaşa çıkmış ve mesele sandık başlarına SCF delegelerinin konulmasıyla çözülmüştür¹⁰⁹. Seçimlerde bazı seçmenlere listelerde isimleri olmadığı gerekçesiyle oy kullandırılmamıştır. Uzun zamandır Kumkapı'da

¹⁰³ "Bu yeşil bayrağı çeken kim?", *Vakit*, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁴ "Yeşil bayrak efsanesi ve Ali Fethi Beyin Mütaleası", *Son Posta*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁵ "Hayır değil, evet!", *Milliyet*, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁶ "Hayır değil, evet!", *Milliyet*, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹⁰⁷ "Yeşil bayrak nedir?", *Son Posta*, 12 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁸ "Yeşil bayrak efsanesi ve Ali Fethi Beyin Mütaleası", *Son Posta*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁰⁹ "800 Kişilik Bir Grup Reyini Kullanamadı", *Son Posta*, 12 Teşrinievvel 1930, s.2.

ikamet etmelerine rağmen seçmen listelerinde adları olmadığı gerekçesiyle muhtarın kendilerine oy kullandırmadığını belirten bazı vatandaşlar, aynı muhtarın senelerdir kendilerini mahalle defterine yazan kişi olduğunu söylemişlerdir¹¹⁰. Muhalefetin şikâyetleri üzerine görüş bildiren eski Bayındırlık Bakanı Recep Bey şunları söylemiştir: “Muhaliflerin şikâyete hakları yoktur. İntihap meselesinde dünyanın en serbest memleketi olan Fransa’da bile hiçbir muhalif fırkanın bu kadar nümayiş, tecavüz ve propaganda yapmasına müsaade edilmemiştir.”¹¹¹ Bu sözler, CHF yanlılarından bazılarının Türkiye’de demokrasinin Fransa’dan bile ileride olduğunu ve hatta muhalefete Türkiye’de daha fazla “tahammül” gösterildiği görüşünde olduklarını ortaya koyması bakımından çok önemlidir.

IV. İstanbul’da Seçimlerin Bir Hafta Uzatılması Kararı ve Seçimlerin İkinci Devresi

5 Ekim günü başlayan İstanbul’daki seçim mücadelesinde kullanılan oyların ilgili kanuna göre yeterli kazanamayacağı ve seçim süresinin uzatılacağı kısa sürede anlaşılmıştır. 8 Ekim tarihli gazetelerde bu doğrultuda ilk haberler yer almış ve ilk üç günde il genelinde sadece 8 bin kadar oy toplandığı belirtilmiştir¹¹². Aynı haberde Beyoğlu’nda ilk üç gün atılan oy sayısının 4 binde kaldığına da dikkat çekilerek bu mıntıkada 97 bin seçmen bulunduğu belirtilmiştir. Yasaya göre 97 binin yarısına ulaşmanın kalan sürede imkânsız görüldüğü de ileri sürülmüş ve seçimlerin uzatılmasının güçlü bir olasılık olduğu savunulmuştur¹¹³. Daha başlangıçtaki tahminler doğru çıkacak ve seçimler uzatılacaktır.

İstanbul Valisi Muhittin Bey, 11 Ekim’de Adalar bölgesi dışında yasaya göre gereken oy sayısına ulaşamadığından seçimlerin bir hafta uzatıldığını açıklamıştır¹¹⁴. Adalar’ın tamamlanan seçimlerinde CHF’nin 1906 oyuna karşılık, SCF sadece 10 oyda kalmıştır¹¹⁵. İstanbul’da bir hafta uzatılan belediye seçimlerinde sandıkların belediye dairelerinde kalacağı, seçmenlerin oylarını buralarda kullanacakları, oy verme işleminin ilk devredeki sıra ve tertip içinde

¹¹⁰ “Kumkapı halkı şikâyet ediyor”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹¹ “Recep B.”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹² “Dün Nisbî bir Sükûn Vardı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹³ “Dün Nisbî bir Sükûn Vardı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁴ “Bu iş böyle nereye varacak?”, **Milliyet**, 12 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁵ “İşte Adalar intihabatının neticesi”, **Vakit**, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

yapılacağı belirtilmiştir¹¹⁶. Basında seçimlerin ilk aşamasında İstanbul’da 300 bin seçmenden sadece 35 bininin oy verdiği ve bu sayının uzatma döneminde artacağı sanıldığı yazılmıştır¹¹⁷.

18 Ekim’e kadar devam edecek İstanbul belediye seçimlerinin ikinci devresinin ilk gününde SCF’nin propaganda faaliyetlerinin yavaşladığı kaydedilmiş, bunun nedeni olarak da partinin harcadığı paranın tükenmesi gösterilmiştir¹¹⁸. Ancak SCF’nin propaganda afişlerinin hâlen durmakta ve vatandaşlar tarafından okunmakta olduğu da gözlenmiştir¹¹⁹. Partiler arasındaki seçim mücadelesine dair haberlerde Kadıköy’deki oy verme işlemi sırasında İçerenköy’de oturanların çoğunun SCF lehine oy kullandığı, Sarıyer-Yeniköy civarında da köylerin çoğunun muhalefet partisini oylarıyla desteklediği kaydedilmiştir. Bakırköy’de oyların eşit gözükmemesine rağmen SCF’nin kazanmasının beklendiği ileri sürülmüştür¹²⁰.

İktidar gazeteleri ise tam aksine CHF’nin “açık ara” İstanbul seçimlerini kazanmakta olduğunu yazmıştır. 13 Ekim’de 2 bin oyun sandıklara atıldığından söz eden *Vakit*’in haberinde en fazla oy atılan yer olan Fatih’te CHF’ye bini aşkın oy verildiği belirtilmiştir¹²¹. Türk kadınına ilk kez bir seçimde seçme ve seçilme hakkının tanındığı bu dönemde İstanbul’da kadın seçmenler haklarına sahip çıkmaya özen göstermişlerdir. Beyoğlu’ndaki seçimlerde oylarını atan 100 civarında kadın seçmenin tamamının CHF’ye oy attığı iddia edilmiştir¹²². 14 Ekim’de Fatih’te SCF’lilerin oy kullandırılmadıklarından şikâyet ettiği, bazı SCF mensuplarının ise “halkı tahrik ettikleri” gerekçesiyle gözaltına alındıkları yazılmıştır¹²³.

¹¹⁶ “İntihap bir hafta temdit edildi”, *Vakit*, 12 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁷ “İşte Adalar intihabatının neticesi”, *Vakit*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁸ “Serbestçiler iki şer gündeliği veremeyince dün çığırtkansız kaldılar”, *Milliyet*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹¹⁹ “Muhalefet lideri Fethi Bey suallerimize müphem, kaçamaklı cevaplar veriyor!”, *Milliyet*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁰ “İntihabatta Memurun Bitarafılığı Böyle Anlaşıyorsa Hata Ediliyor”, *Son Posta*, 13 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²¹ “İntihabat yeniden temdit edilmeyecek”, *Vakit*, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹²² “İntihap her yerde C.H.F. lehinde”, *Milliyet*, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹²³ “Fatih dairesinde dün hayli gürültü oldu”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrinievvel 1930, s.1-3.

V. İstanbul Seçimlerinin İkinci Devresinde CHF ile SCF Arasındaki Rekabet

İstanbul’da seçim mücadelesinin sonuna yaklaşılırken, muhalefet tarafı baştan beri yapıldığını iddia ettiği “usulsüzlükler, baskılar” gibi faktörlerden dolayı vatandaşların artık oy vermeye gelmediğini savunmuştur¹²⁴. Bu dönemde de oy kullanmak isteyenlere defterde adlarının olmadığı söylenmiş, yalnız Kadıköy’de 20 bin seçmenin yaklaşık 8 bininin bu gerekçeyle oy kullanamadığı kaydedilmiştir¹²⁵. Beyoğlu yakasında da papazların dolaşarak vatandaşlara CHF’ye oy vermelerini telkin ettikleri ve bunun nedeninin anlaşılacağı da basına yansıyan haberler arasındadır¹²⁶. Partileri destekleyen gazeteler seçimlerin ikinci aşamasında da diğer partiyi itham eden haberler yayınlanmıştır. Örneğin CHF’liler seçimlerin bitmesine doğru Beyoğlu’nda SCF’nin gereken parayı dağıtmasından sonra yeniden propaganda çalışmalarına hız verdiğini yazmışlardır¹²⁷. SCF mensupları ise bilhassa Fatih’te karşı partinin arabalarla seçmenleri oy kullanmaları için taşıdığını, ayrıca SCF’ye oy vermek isteyenlerin oy pusulalarının yırtıldığını ileri sürmüşlerdir¹²⁸.

16 Ekim günü İstanbul’un Fatih ilçesindeki seçim mücadelesinin çekişmeli geçtiği, toplam 400 oyun kullanıldığı seçimde her iki partinin kamyonlarla Eyüp ve civarından seçmenleri taşıdığı gözlenmiştir. Basındaki haberlerde SCF’nin o gün 16 kamyon tutarak seçmenleri oy verecekleri yerlere getirdikleri belirtilmiştir¹²⁹. Bir başka habere göre de SCF’liler evlerinden aldıkları kadınları oy verme yerlerine taşımışlardır. Bakırköy’de de muhalefet “ormarlardan odun kesme serbestisi”, “parasız arazi tahsisi” gibi birtakım vaatlerle oy almaya çabalamıştır¹³⁰. 16 Ekim’de ayrıca Beyazıt’ta bazı SCF’lilerin encümen odasından defter çalmaya teşebbüs ettikleri ileri sürülmüş, oy kullanmadıkları yönündeki şikâyetler üzerine Eminönü Kaymakamı Haluk Bey seçim serbestisi için gayret ettiklerini, fakat “asılsız” ithamlarla karşılaştıklarını söylemiştir¹³¹.

¹²⁴ “İntihap yavaşladı”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁵ “İntihap yavaşladı”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁶ “Halkta Reyini Kullanmak Arzusu Hiç Kalmadı”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹²⁷ “İstanbul intihabı”, **Milliyet**, 16 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹²⁸ “H. F. İntihabın Uzamasından Nasıl İstifade Ediyor?”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930, s.4.

¹²⁹ “İstanbul ve mülhakatı intihabatı da bitiyor”, **Cumhuriyet**, 17 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³⁰ “Sandık başlarında”, **Vakit**, 17 Teşrinievvel 1930, s.3.

¹³¹ “Serbestçiler tehdit mektupları gönderdiler”, **Milliyet**, 17 Teşrinievvel 1930, s.1.

Seçim mücadelesinde sona gelirken, 17 Ekim Cuma günü, sandık başlarının daha kalabalık gözükmesine rağmen oy kullanan seçmen sayısının bini aşkın olduğu, ertesi gün sona erecek oy verme işleminde şu ana kadar CHF adaylarının pek çok yerde önde olduğu haber verilmiştir¹³². Cuma günü seçimlerde renkli görüntülere de rastlanmıştır. Mesela oylama işlemi devam ederken, Beyazıt meydanında şehir bandosu akşam saatlerine kadar konser vermiştir¹³³. Bando konserinin günlerdir seçim mücadelesiyle geçen stresli bir dönemin ardından vatandaşları “dinlendirme yahut sükuna kavuşturma” amaçlı yapıldığı söylenebilir. Anadolu yakasında Beykoz’da Paşabahçe ispirto fabrikası işçilerinin oy verme yerlerine motorlarla getirildiği, rakı fabrikası işçilerine ise nüfus kağıdı olmaksızın oy kullanıldığı belirtilmiştir¹³⁴.

V.1. İstanbul Belediye Seçimlerinin Tamamlanması ve Sonuçların İlanı

İstanbul belediye seçimleri 18 Ekim 1930 Cumartesi günü akşam saat 17:00’de son oyların kullanılması ve sandıkların kapatılmasıyla tamamlanmıştır. Gazetelere yansıyan ilk sonuçlara göre CHF İstanbul genelinde seçimlerden galip çıkmış, Kadıköy ile Beykoz-Hisar bölgelerinde ise oy sayımının bitmediği ilan edilmiştir¹³⁵. İlçelerde oy sayım işlemi sandıkların kapanmasından bir saat sonra başlamıştır. Geç saatlere kadar süren sayımda ilk olarak Üsküdar sonuçları kesinlik kazanmıştır¹³⁶. Oylar sayılırken yasa gereği sandık başlarında kaymakamlarla encümen üyeleri dışında kimse yer almamıştır. İstanbul belediye seçimlerinin ilk gününden son gününe kadar resmî raporlara yansıyan olaylarda sekiz kişi yaralanmış, 11 kişi hakkında silah yahut kesici alet bulunduranlar hakkında işlem yapılmış, 14 kişi ise propaganda yaptıkları iddiasıyla önce tutuklanmış ve daha sonra serbest bırakılmıştır¹³⁷.

İstanbul’da belediye seçimlerinde ilk gün sonuçları açıklanan altı seçim çevresinde partilerin aldıkları oy oranları şöyledir: “Üsküdar: CHF: 3387, SCF: 1491, Bakırköy: CHF: 2069, SCF: 108, Eminönü-Beyazıt: CHF: 5010, SCF: 923, Adalar: CHF: 1690, SCF: 16, Beyoğlu: CHF: 6368, SCF: 2112, Fatih:

¹³² “Şehir İntihabatı Bugün Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³³ “Şehir İntihabatı Bugün Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930, s.4.

¹³⁴ “Dahili Haberler”, **Son Posta**, 18 Teşrinievvel 1930, s.2.

¹³⁵ “İntihabatı Halk Fırkası Kazandı”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³⁶ “İntihaptan zaferle çıktık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930, s.1-6.

¹³⁷ “Umumi vaziyet Serbest Fırkanın Lehinde İdi”, **Son Posta**, 19 Teşrinievvel 1930, s.2.

CHF: 9714, SCF: 2720.”¹³⁸ Sonuçların en erken alındığı ilçe olan Üsküdar’da toplamda 4917 oy kullanılmış, 33 oy pusulası imzasız olmasına rağmen geçerli sayılırken, Arap harfleriyle imzalanan 3 oy pusulası iptal edilmiştir. Bağımsız aday Sabiha Zekeriya Hanım’a sadece bir oy çıkmıştır¹³⁹. Bir başka CHF yanlısı gazete olan *Vakit*’te Üsküdar’da imzasız 33 oy pusulasının ve Arap harfleri ile yazılmış 5 seçim pusulasının iptal edildiği kaydedilmiştir. Beyazıt’ta ise geçersiz oy pusulası sayısı 81’dir¹⁴⁰. Sonuçları daha geç açıklanan bölgelerden Kadıköy’de 4446 seçmen oy kullanmış, CHF’ye 2956 oy, SCF’ye ise 1503 oy çıkmıştır. Beykoz-Hisar bölgesinde de CHF’ye 5955, SCF’ye ise 1430 oy verilmiş ve 129 oy iptal edilmiştir¹⁴¹. Sarıyer’de ise CHF’ye 1597, SCF’ye ise 1276 oy verilmiştir¹⁴². Kadıköy ve Sarıyer’de SCF’nin seçim sonuçlarına itiraz ederek Savcılığa başvurduğu fakat sonuç alamadığı da bildirilmiştir¹⁴³. Şehir meclisi için İstanbul çevresindeki Yalova ve Kartal’da seçimleri CHF adaylarının kazandığı ilan edilmiştir¹⁴⁴. Silivri’nin ilan edilen sonuçlarının da CHF lehine tecelli ettiği belirtilmiştir¹⁴⁵.

Kesinleşen sonuçlara göre İstanbul belediye seçimlerinde kullanılan oy sayısı 49.204’tür. Oyların oransal olarak dörtte üçünü (yüzde yetmiş beşini) elde eden CHF’nin aldığı 35.934 oya karşılık SCF 12.813 oy almıştır¹⁴⁶. Oy oranlarından anlaşıldığına göre CHF’nin oyları SCF’nin oylarından yaklaşık üç kat fazladır. Seçim sonuçlarını değerlendiren bir yorumda İstanbul’da sayıca fazla olan azınlıkların çoğunun sanılanın aksine SCF’ye değil, CHF’ye oy verdikleri savunulmuştur. Ayrıca Adalar ve Beyoğlu bölgelerinde de çoğunluk olan azınlıkların iktidar partisi adaylarını tercih ettikleri belirtilmiştir¹⁴⁷. İstanbul belediye seçimlerinde oy verme hakkını haiz olan 300 bini aşkın seçmenden 250.746’sının oylarını kullanmadıkları da tespit edilmiştir¹⁴⁸. Seçimlere

¹³⁸ “Kazandık”, *Milliyet*, 19 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹³⁹ “İntihaptan zaferle çıktık”, *Milliyet*, 19 Teşrinievvel 1930, s.6.

¹⁴⁰ “İstanbul İntihabatı Dün Bitti”, *Vakit*, 19 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴¹ “Kadıköyünde de...”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1-7.

¹⁴² “Her Yerde C.H. Fırkası Kazanıyor”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴³ “İntihabat”, *Son Posta*, 20 Teşrinievvel 1930, s.2.

¹⁴⁴ “Bütün Memlekette İntihabat Bitti”, *Cumhuriyet*, 21 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴⁵ “C.H.F.”, *Vakit*, 23 Teşrinievvel 1930, s.2.

¹⁴⁶ “Her Yerde C.H. Fırkası Kazanıyor”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴⁷ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁴⁸ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

katılım oranının düşük olmasının nedenlerini irdeleyen *Vakit* gazetesi çoğu insanın “hayat kaygısından ve diğer sebeplerden” dolayı seçimlerle yeterince meşgul olamadığını da savunmuştur¹⁴⁹. Belki de en ilginç yorum aynı gazetede yapılan ve “seçimlere sadece CHF girmiş olsa ve SCF’lilerin mücadeleleri olmasa” oy kullananların sayısının 10 bini bile bulamayacağı değerlendirmesidir¹⁵⁰. Bu değerlendirme CHF yanlılarının SCF’nin gayretlerini ve bir muhalefet partisi olarak varlığının önemini kabul ve takdir ettikleri nadir değerlendirmelerden birisidir. Seçim sonuçlarının kesinleşmesinden sonra kazananların mazbatalarının hazırlanmasına ve İstanbul belediye meclisinin 1 Kasım’da toplanması için hazırlıklara başlanmıştır¹⁵¹

¹⁴⁹ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁵⁰ “Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, *Vakit*, 20 Teşrinievvel 1930, s.1.

¹⁵¹ “Zaferimiz kat’idir”, *Milliyet*, 20 Teşrinievvel 1930, s.5.

SONUÇ

1930 yılında yeniden çok partili sisteme geçilmesi özellikle CHF iktidarının politikalarından memnun olmayan vatandaşlara bir alternatif sunulması bakımından önemlidir. Nitekim Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle kurulan SCF kısa zamanda özellikle 1929 ekonomik krizinden olumsuz etkilenen kitleler tarafından benimsenmiştir. Denebilir ki, SCF kurulur kurulmaz o yıl yapılacak olan belediye seçimlerine katılma kararı almıştır. Yeni parti kurucularının daha teşkilatlar tam hazır olmadan aldıkları bu karar, onların iktidarı yenebilecekleri düşüncesinden ve daha önemlisi girilecek seçimde vatandaşlar nezdinde güçlerini sınamak arzusundan kaynaklanmış olmalıdır. SCF başlangıçta parti merkezi olarak benimsediği İstanbul'daki belediye seçimlerine de bu anlayış içinde hazırlanmıştır.

1930'da yapılan belediye seçimleri günümüzdeki gibi doğrudan vatandaşların oylarıyla belediye başkanlarının seçilmesine imkân tanımamaktadır. Oy verme işlemi sadece belediye meclisi üyelerinin seçilmesi için yapılmıştır. İstanbul'u yönetecek kişi atamayla gelecektir. Bu yönüyle seçimlerin tam olarak millî egemenlik ilkesine açık olmadığı ortadadır. Atama usulüyle muhalif bir belediye başkanının göreve getirilmesi düşünülemez. Zaten SCF'liler de yasada doğrudan seçim usulünü getirmeyen CHF iktidarını eleştirmiştir. Ayrıca İstanbul seçimlerinden kısa süre önce yapılan bir düzenlemeyle valilik ve belediye başkanlığı makamları birleştirilmiştir.

Tek dereceli olarak düzenlenen ve ilk kez kadınların da aktif olarak katılabildikleri seçimlere katılım sayısı İstanbul'da düşük kalmıştır. 1930 yılında İstanbul'da yasaya göre 300 bin seçmen olmasına rağmen yaklaşık olarak 50 bin kişinin oy kullanmış olması düşündürücüdür. Bu durumda iki aşamalı tamamlanan seçim mücadelesinde ilk aşamada 35 bin, ikinci aşamada ise 15 bin oy kullanılmıştır. İstanbul gibi kozmopolit bir şehirde seçmen sayısının sadece 6'da birinin oy kullanmak için sandık başına gelmesi basında "vatandaşın işi gücüyle meşgul olduğu" ve "oy atmaya zaman bulamadığı" teziyle yorumlanmıştır. Ancak bu tezi doğru kabul edersek, o dönemde henüz seçmenler arasında vatandaşlık ödevlerinin ve sorumluluğunun tam olarak kavranmadığından söz etmek gerekecektir. Muhalefet basınında ise İstanbul'da baskı ve usulsüzlük iddialarının halkı "sandıktan soğuttuğu" ileri sürülmüştür. Özellikle SCF'li seçmenlere sıklıkla defterde kaydının olmadığı söylenmiş olması da oy verme oranını düşürmüştür. Muhalefet lideri Fethi Bey de İstanbul'da seçmen listesinde kaydı bulunmadığından belediye seçimlerinde oy kullanamamıştır.

İstanbul'daki seçim mücadelesinde de zaman zaman SCF'liler çeşitli baskılarla karşılaştıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu baskıların en yaygını seçmen listesinde adları olmayan seçmenler konusudur. Ancak o dönemdeki yasada oy vermek için seçmenin “oy vereceği bölgede beş sene ikamet etmesi” koşulu yer alıyordu. Dolayısıyla oy kullanamayan seçmenlerin kaçının bu koşula uymadıkları için oy atamadıkları, kaçına ise defterde adının olmadığı usulsüz şekilde söylendiği belli değildir. Zaman zaman taraflar arasında sandık başlarında gerginlikler yaşanmışsa da 1930 belediye seçimlerinde Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen ve SCF hakkında yapılan farklı çalışmalarda işlenen baskı ve usulsüzlükler İstanbul'da daha sınırlı olarak görülmüştür.

İstanbul 1930 belediye seçimlerinde partilerin gösterdikleri adaylar ve seçim mücadelesine değinmek gerekirse, CHF iktidardaki parti olarak gösterdiği adayların bir kısmını daha önce belediye ve vilayet meclislerinde bulunan kişilerden seçmiştir. Bunun yanı sıra yeni adaylar da vardır. CHF listesinde kadın aday sayısının daha fazla olduğu, ancak SCF'nin üç kadın adayının da kamuoyunda tanınan isimlerden seçilmesi önemlidir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım'ın varlığı önemli bir etkidir. Onun listedeki varlığı Gazi Paşa'nın tensipleriyle kurulmuş olan SCF'ye seçmenler nezdinde “Mustafa Kemal'in de desteğini” alan parti imajı kazandırmış olmalıdır. Seçime az sayıda bağımsız aday da katılmıştır. Bağımsızların en tanınmış ismi olan Sabiha Zekeriya hedefinin seçildiği takdirde yoksul kesimleri savunmak olduğunu açıklamış ve partilerden farklı bir söylemi olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü ne CHF'nin ne de SCF'nin söylem, beyanname ve propagandalarında benzer ifadeler yer almamıştır.

CHF'nin listesinde azınlıklardan aday yer almazken, SCF'nin 13 gayrimüslim vatandaşa yer vermesi aslen Türk vatandaşı olan azınlıkları da seçim yarışına dâhil etme amacı taşımaktadır. Ancak daha İstanbul seçimlerinin başlarında iktidar tarafı azınlık adaylarının muhalefet safında olmasını eleştirmiştir. Daha mücadelenin başında azınlıkların karşı partiye oy verdiği yönündeki propaganda açık şekilde vatandaşlar arasındaki birlik ve beraberliği sarsabilecek bir niteliğe sahiptir. Seçimler neticelendikten sonra iktidar destekçisi gazetelerde azınlıkların SCF'ye değil, çoğunlukla CHF'ye oy verdiklerinin belirtilmesi başlangıçta savunulan tezin bir seçim taktiği olduğunu ve seçmenleri etkilemek amacı taşıdığını göstermektedir. Her iki partinin de seçmenleri araba, kamyon gibi çeşitli vasıtalarla seçim bölgelerine taşıdıkları gözlenmiş, iki partinin de aynı taktiği kullanmasına karşın partileri destekleyen gazetelerde ima yoluyla da olsa “taşımali seçmen” uygulaması eleştirilmiştir.

İstanbul seçimlerinin önemli bir yönünü propaganda sürecinde ortaya atılan görüş ve iddialar oluşturmaktadır. CHF tarafı daha çok Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunan ve devrimleri yapan parti imajını kullanmaya çabalamıştır. İstanbullu kadınlara seslenen bir bildiriye Medeni Kanun'dan, kadınlara oy hakkı tanınmasından ve meslek seçim hakkından söz edilerek bunları sağlayan CHF'ye oy vermeleri istenmiştir. CHF'nin önemli bir argümanı da SCF'lilerin içinde irtica yanlıları yani gericiler bulunduğu tezidir. Kasımpaşa'daki yeşil bayrak olayı bunun bariz bir göstergesi olarak sunulmuş ve CHF yanlısı gazetelerde günlerce bu hadise üzerinden SCF'ye gericilik ithamları yöneltilmiştir. Dolayısıyla SCF tarafının seçim sürecinde üstesinden gelmek durumunda olduğu bir başka konu da partinin gerici olmadığına kitleleri inandırmaktır.

SCF'liler ayrıca İstanbul seçimlerinde daha çok ekonomik konuları ele alarak iktidara geçmeleri hâlinde yapacakları vaatleri ön plana çıkarmışlardır. Her iki parti beyannamelerinde ve basına yansıyan propaganda haberlerinde İstanbul'da yapılacak işlere dair vaatlere rastlamak mümkün değildir. Kısaca CHF'nin seçimlerde oy isterken ideolojik gerekçeler öne sürdüğü, SCF'nin ise hem özgürlükleri arttırmayı ve hem de ekonomik reformlar vaat ettiği görülmektedir. Seçimler iktidarda olmanın avantajı ve muhalefetin yeterince örgütlenememesi gibi faktörlere bağlı olarak CHF tarafından kazanılmıştır. SCF'nin ayrıca İstanbul'da seçmenler tarafından yeterince tanınmamış olduğundan da söz edilebilir. Her ne kadar bu partinin bir propaganda mitingi yapacağından söz edilmişse de bu miting yapılmamıştır. Bütün eksiklerine ve zaman zaman sandık başlarında yaşanan usulsüzlüklere rağmen İstanbul'da ilk kez iki partili bir seçim mücadelesinin yaşanmış olması 1930 belediye seçimlerini önemli kılmaktadır. İstanbullu seçmenler birden fazla partinin yer alacağı bir sonraki seçimi ancak 1945 yılı sonrasında görebilecektir.

İstanbul belediye seçimlerine dair basın tutumuna da değinmek gereklidir. Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle kurulan ve bizzat onun arzuladığı çok partili sisteme geçişe iktidar yanlısı basın ayak uyduramamıştır. CHF'nin yayın organı olmayan ancak bizzat bu partinin üyeleri tarafından idare edilen *Milliyet*, *Vakit*, *Cumhuriyet* gibi gazeteler partiler arasında tarafsız kalamamışlardır. Seçim sonuçlarına dair başlıklarında dahi partizanlıktan kurtulamayan gazeteler çoğu zaman SCF'yi gericilikle, azınlıkların partisi olmakla itham etmişler, propagandalarını ise “çığırkanlık” olarak nitelendirmişlerdir. İstanbul'da seçim sonuçlarının ilanı sonrası halkın çoğunlukla sandık başına

gitmediğinin vurgulandığı yorumlarda SCF olmasa bu kadar seçmenin dahi oy kullanmayacağıının vurgulanması ise ironiktir. Kısacası bugünkü tabiriyle medya 1930 İstanbul seçimlerinde başarılı bir sınav verememiş ve demokratikleşme sürecine katkı sağlayamamıştır.

İntihal Taraması Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

- “120 azaya bedel”, **Cumhuriyet**, 3 Teşrinievvel 1930.
- “800 Kişilik Bir Grup Reyini Kullanamadı”, **Son Posta**, 12 Teşrinievvel 1930.
- “Ağaoğlu Ahmet B.in cevabı”, **Milliyet**, 20 Ağustos 1930.
- “Belediye intihabatı başladı”, **Cumhuriyet**, 6 Teşrinievvel 1930.
- “Belediye intihabatında”, **Vakit**, 25 Ağustos 1930.
- “Belediye İntihabına Girilecek Mi?”, **Son Posta**, 19 Ağustos 1930.
- “Belediye Kanunu”, **Resmî Gazete**, 14 Nisan 1930.
- “Belediyeye Gösterilecek Namzetler”, **Son Posta**, 26 Ağustos 1930.
- “Beyanname”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930.
- “Bu iş böyle nereye varacak?”, **Milliyet**, 12 Teşrinievvel 1930.
- “Bu yeşil bayrağı çeken kim?”, **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930.
- “Bütün Memlekette İntihabat Bitti”, **Cumhuriyet**, 21 Teşrinievvel 1930.
- “C.H.F.”, **Vakit**, 23 Teşrinievvel 1930.
- “Cümhuriyet Halk Fırkasının Beyannamesi”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.
- “Dahili Haberler”, **Son Posta**, 18 Teşrinievvel 1930.
- “Dün Eyüpte intihap yapıldı”, **Milliyet**, 10 Teşrinievvel 1930.
- “Dün intihabat, pek gürültülü oldu”, **Milliyet**, 11 Teşrinievvel 1930.
- “Dün Nisbî bir Sükûn Vardı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.
- “Emanetle Vilayet birleşiyor”, **Vakit**, 28 Ağustos 1930.
- “Fakat kanuni şartlara haiz olmadığı için reyini veremedi”, **Vakit**, 9 Teşrinievvel 1930.
- “Fatih dairesinde dün hayli gürültü oldu”, **Cumhuriyet**, 15 Teşrinievvel 1930.
- “Fethi B. ve akalliyetler”, **Vakit**, 11 Teşrinievvel 1930.
- “Fethi B. ve intihabat”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.
- “Fethi B. Yalova’ya gitti”, **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 1930.
- “Fethi B.in beyannamesi”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Fethi Bey yarım namzetlerin tespitini ikmal edecektir”, **Son Posta**, 23 Ağustos 1930.

“Fethi Beyi asabileştiren bir hadise oldu”, **Cumhuriyet**, 9 Teşrinievvel 1930.

“Günün Birinde Fethi B. Başvekil Olursa”, **Son Posta**, 14 Ağustos 1930.

“Gürültülü Bir Gün!”, **Vakit**, 11 Teşrinievvel 1930.

“H. F. İntihabın Uzamasından Nasıl İstifade Ediyor?”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930.

“Halk Fırkasına iftira ediyorlar”, **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930.

“Halk Fırkasının namzetleri kimlerdir?”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Halkta Reyini Kullanmak Arzusu Hiç Kalmadı”, **Son Posta**, 15 Teşrinievvel 1930.

“Hanımlar”, **Vakit**, 5 Teşrinievvel 1930.

“Hayır değil, evet!”, **Milliyet**, 14 Teşrinievvel 1930.

“Hayret”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Her Yerde C.H. Fırkası Kazanıyor”, **Cumhuriyet**, 20 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat başladı”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat bugün başlıyor”, **Cumhuriyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat serbesttir”, **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1930.

“İntihabat yeniden temdit edilmeyecek”, **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1930.

“İntihabat”, **Son Posta**, 20 Teşrinievvel 1930.

“İntihabatı Halk Fırkası Kazandı”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930.

“İntihabatta Memurun Bitarafılığı Böyle Anlaşıyorsa Hata Ediliyor”, **Son Posta**, 13 Teşrinievvel 1930.

“İntihap bir hafta temdit edildi”, **Vakit**, 12 Teşrinievvel 1930.

“İntihap pazara başlıyor”, **Vakit**, 1 Teşrinievvel 1930.

“İntihap yavaşladı”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930.

“İntihap yerlerinde nutuk söylenmeyecek”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.

“İntihaptan zaferle çıktık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul belediye intihabı başladı”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul belediye intihabı bu sabahtan itibaren başladı”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul halkı dün de Cümhuriyet Halk Fırkasına reyini verdi”, **Milliyet**, 9 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul İntihabı Dün Bitti”, **Vakit**, 19 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul intihabı”, **Cumhuriyet**, 8 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul intihabı”, **Milliyet**, 16 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul intihabını kazanıyoruz”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul namzetleri”, **Anadolu**, 5 Teşrinievvel 1930.

“İstanbul ve mülhakatı intihabı da bitiyor”, **Cumhuriyet**, 17 Teşrinievvel 1930.

“İşte Adalar intihabatının neticesi”, **Vakit**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Kadıköyünde de...”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930.

“Kazandık”, **Milliyet**, 19 Teşrinievvel 1930.

“Kumkapı halkı şikâyet ediyor”, **Son Posta**, 14 Teşrinievvel 1930.

“Lûtfen bize yazınız”, **Son Posta**, 20 Ağustos 1930.

“Muhalefet lideri Fethi Bey suallerimize müphem, kaçamaklı cevaplar veriyor!” **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Namzet listeleri ilân edilmek üzere”, **Cumhuriyet**, 1 Teşrinievvel 1930.

“Onu ve seni kurtaranlara rey ver!”, **Vakit**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Recep B.”, **Cumhuriyet**, 10 Teşrinievvel 1930.

“S. C. Fırkasının namzetleri kimlerdir?”, **Son Posta**, 6 Teşrinievvel 1930.

“S.C.F. dün akşam geç saate kadar namzet arıyordu”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“Sabiha Zekeriya H.”, **Milliyet**, 5 Teşrinievvel 1930.

“Sandık Başlarında Mücadeleler”, **Cumhuriyet**, 11 Teşrinievvel 1930.

“Sandık başlarında”, **Vakit**, 17 Teşrinievvel 1930.

“Sandıklar C.H.F reyleriyle doluyor”, **Milliyet**, 6 Teşrinievvel 1930.

“Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Ağustos 1930.

“Serbestçiler iki şer gündeliği veremeyince dün çığırtkansız kaldılar”, **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Serbestçiler tehdit mektupları gönderdiler”, **Milliyet**, 17 Teşrinievvel 1930.

“Şehir halkının ne kadarı rey verdi, niçin?”, **Vakit**, 20 Teşrinievvel 1930.

“Şehir İntihabatı Bugün Bitiyor”, **Cumhuriyet**, 18 Teşrinievvel 1930.

“Şehir Meclisi intihabatı ve fırkalar”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930.

“Şehir Meclisi İntihabatına Hazırlık”, **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1930.

“Şehir meclisi”, **Vakit**, 26 Ağustos 1930.

“Teşkilâtı Esasiyeyi Bozan”, **Son Posta**, 21 Ağustos 1930.

“Umumi vaziyet Serbest Fırkanın Lehinde İdi”, **Son Posta**, 19 Teşrinievvel 1930.

“Yeni fırka bugün bir içtima aktedecektir”, **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1930.

“Yeşil bayrak efsanesi ve Ali Fethi Beyin Mütaleası”, **Son Posta**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Yeşil bayrak nedir?”, **Son Posta**, 12 Teşrinievvel 1930.

“Yeşil bayrak”, **Milliyet**, 13 Teşrinievvel 1930.

“Zaferimiz kat'idir”, **Milliyet**, 20 Teşrinievvel 1930.

Ağaoğlu, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Balkaya, İhsan Sabri, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri**, Güneş Vakfı, Erzurum 2006.

Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi**, İmge Kitabevi, Ankara 2017.

Çavdar, Tevfik, **“Müntehib-i Sani'den” Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi: 1900-1960**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Emrence, Cem, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

Erer, Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1966.

Findley, V. Carter, **Modern Türkiye'nin Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-1807**, Timaş Yayınları, 2011.

Gülen, Ahmet, **Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanlığı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.

İnönü, İsmet, **Defterler (1919-1973) I.C.**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayıncılık, İstanbul 1996.

Koçak, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Lewis, Bernard, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Okyar, Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2019.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

Şakir, Ziya, **Fethi Okyar ve Serbest Fırka: Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?**, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2020.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Tezel, Sezai Yahya, **Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasî Partiler: 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul 1952.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 30-10-0-0, Kutu: 182, Gömlek: 259, Sıra: 4.

Yetkin, Çetin, **S.C.F. Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.

Zekeriya Sertel, “Teşkilatı Esasiye Kanununun Yapanlar ve Bozanlar”, **Son Posta**, 22 Ağustos 1930.

Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.